

ПЕДАГОГНИНГ ИНДИВИДУАЛ ТАЪЛИМ ТРАЕКТОРИЯСИНИ  
ЛОЙИҲАЛАШ ВА АМАЛГА ОШИРИШ

*Ибрагимов Аъламжон Амриллович,  
Самарқанд вилояти ПЯМЎММ доценти, п.ф.д.,  
Худойбердиева Жанона Рустамовна,  
ЎзПФТИ мустақил изланувчиси*

Педагог ходимларни узлуксиз касбий ривожлантириш тизимининг самарадорлиги уларнинг қай даражада касбий қийинчиликлари ва эҳтиёжларини қаноатлантирилиши ва индивидуал хусусиятларининг эътиборга олиншига узвий боғлиқ. Шу мақсадда тизимга педагогларни узлуксиз касбий ривожлантиришнинг манзиллилиги ва узлуксизлигини таъминлашга қаратилган технологияларни жорий қилишга нисбатан жиддий саъй-ҳаракатлар қилинмоқда.

Мазкур мақолада малака ошириш таълимини индивидуаллаштириш, унинг моҳияти, даражалари, педагогнинг индивидуал таълим траекторияси тузилмаси ва лойиҳалаш босқичлари ёритилган.

**Таянч сўз ва иборалар:** индивидуаллаштириш, индивидуал таълим дастури, индивидуал таълим маршрути, индивидуал таълим траекторияси, Гант диаграммаси

The effectiveness of the pedagogical professional development system depends on the extent to which their professional difficulties and needs are met and that they are accounted for their individual characteristics. For this purpose, serious efforts are being made to introduce technologies aimed at ensuring the addressability and continuity of professional development of teachers.

This article describes the individualization of the retraining, its essence, the levels, the structure of pedagogue's individual education trajectory, and the design stages.

**Key words and phrases:** Individualization, Individual Education Program, Individual Education Route, Individual education Trajectory, Gant Diagram

Эффективность повышения квалификации педагогических кадров обусловлена степенью учета их индивидуальных особенностей и удовлетворения профессиональных затруднений и потребностей. С этой целью в системе реализуются определенные меры внедрения технологий, обеспечивающие адресности и непрерывности повышения квалификации педагогов.

В данной статье освещены сущность индивидуализации процесса

повышения квалификации, а также, её степени, структура и этапы проектирования индивидуальной образовательной траектории педагога.

**Ключевые слова:** индивидуализация, индивидуальная образовательная программа, индивидуальный образовательный маршрут, индивидуальная образовательная траектория, диаграмм Ганта.

Таълим соҳасида олиб борилаётган кенг кўламли ислоҳотлар давлат, жамият ва педагогларнинг малака ошириш таълими сифатига бўлган эҳтиёжларини тўлалигича қаноатлантириш муаммосининг долзарблигини белгиламоқда. Мазкур ҳолатда муаммонинг самарали ечимига педагогларни узлуксиз касбий ривожлантириш жараёнини педагогларга ўз ички потенциали ва имкониятларини рўёбга чиқариш, касбий дефицитларини англаш ва уни коррекциялашга шароит яратувчи индивидуаллаштириш орқали эришиш мумкин.

Педагогик энциклопедияда кўрсатилишича, индивидуаллаштириш деганда ҳар бир таълим олувчининг индивидуал-психологик хусусиятлари ҳисобга олинадиган, уларнинг ўқув-билув фаолиятини бошқариш тизими тушунилади. Индивидуаллаштирилган ўқитиш эса ўқув жараёнини ташкил этишда индивидуал ёндашиш асосида танланган ўқитиш йўллари ва турли ўқув-услугий, психологик-педагогик ҳамда ташкилий бошқарув тадбирлари орқали таъминланишидир [7, 83-84-б.]. Шуниндек, жараёнда ўқитиш усули ва суръати таълим олувчиларнинг индивидуал фарқлари, ўқишга бўлган қобилиятларининг ривожланиш даражасига кўра танланиши инобатга олинади [8,201-б.].

Е.В.Бондаревский, С.Г.Вершловский, В.И.Загвязинский, Д.М.Зембицкий, В.А.Кан-калик, А.В.Петровский, М.М.Поташникларнинг тадқиқотларида педагогик профессионализм шаклланиши ва ривожланишнинг оммавий услубларидан индивидуал услубларига ўтиш зарурияти ва аниқ истиқболлари кўрсатилган. Таҳлиллар ва тадқиқотлар мазкур муаммоларни ечишда таянч нуқта бўлиб педагогнинг ўз позицияси, янгича педагогик тафаккурга эга бўлишга хоҳиши ва қобилияти, алоҳида педагогик дастурлар ва технологияларни танлаш ва ишлаб чиқиш кўникмаси белгиланишини кўрсатади [2, 78-б.].

И.М.Осмоловская фикрича индивидуаллаштириш таълимни табақалаштиришнинг муҳим шакли бўлиб, унда ўқув жараёни нафақат гуруҳнинг, балки ҳар бир алоҳида олинган таълим олувчининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда курилади. И.Э.Унт индивидуаллаштиришни ўқитишнинг қандай шакл ва методларидан фойдаланилишидан қатъий назар таълим олувчиларнинг индивидуал хусусиятларини инобатга олиш сифатида тушунади [5, 184-б.].

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиқиб, *малака ошириш таълимини*

*индивидуаллаштириш* деганда педагогларнинг потенциал имкониятларини ривожлантиришни, индивидуал хусусиятлари, эҳтиёжлари ва мотивларини инобатга оладиган, шахсий ва касбий сифатларини такомиллаштиришга йўналтирилган ҳамда ўз олдига қўйган таълимий мақсад ва вазифалари асосида индивидуал таълим траекториясини қуришга шароит яратиладиган табақалаштирилган таълим жараёнини тушунамиз.

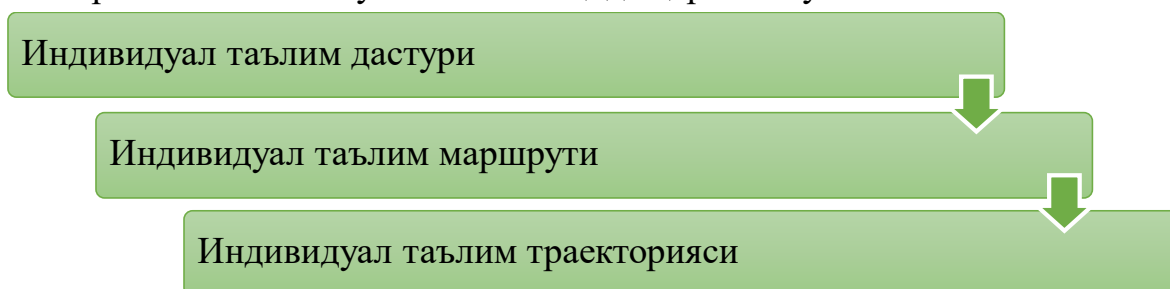
Кейинги даврлардаги илмий адабиётларда ўқитувчилар касбий ривожланиши ва узлуксиз малака ошириши тизимини индивидуаллаштириш жараёнларини тадқиқ қилишда “индивидуал таълим дастури, индивидуал таълим маршрути, индивидуал таълим траекторияси” каби атамалар тез-тез қўлланилмоқда.

Мавзуга доир илмий изланишлар таҳлили [1, 3, 4, 6, 9, 11, 10, 12] натижасида тадқиқотчилар томонидан ушбу тушунчаларни изоҳлашда яқдиллик етишмаслиги ва айрим ҳолатларда улар синоним сифатида, айрим ҳолатларда эса бир-биридан баъзи хусусиятлари билан фарқ қилиши кўрсатилганлиги аниқланди. Шу нуқтаи назардан, тадқиқотимиз давомида мазкур тушунчалар моҳияти ва уларга ёндашувларга оид илмий-методик адабиётларнинг мазмуний таҳлили қуйидаги хулосаларга келишимизга имкон яратди (1-расм):

*Индивидуал таълим дастури* – педагогнинг касбий эҳтиёжлари, қийинчиликлари ташхиси натижалари, қизиқишлари ва мотивлари асосида мустақил тузиладиган, шахсий ва касбий ривожланишига йўналтирилган, узлуксиз таълимнинг тури ва шакллари мақбуллаштириш имкониятини берувчи ҳамда мустақил таълимни назарда тутувчи дастурни ифода этади.

*Индивидуал таълим маршрути* – педагогнинг индивидуал таълим дастурини вақт мезонлари ва босқичларига боғлиқ ҳолда ўзлаштириш изчиллигини маслаҳатчининг ҳамроҳлигида амалга оширишини ҳамда таълим жараёни мавжуд шароитларига мослашувчанлигини белгилайди.

*Индивидуал таълим траекторияси* – педагогнинг таълим жараёнида шахсий потенциалини амалга ошириши, касбий такомиллашуви, ўз мавқеини белгилаши ва ўзини намоён қилишига доир белгилаган, англаган ва тажрибаларига асосланган ўзига хос алоҳида ҳаракат йўли.



**1.-расм. Индивидуал таълим дастури, индивидуал таълим маршрути ва индивидуал таълим траекторияси тушунчаларининг ўзаро муносабат**

**схемаси.**

Демак, педагогнинг касбий ривожланишида ўз таълим фаолиятини лойиҳалашнинг бир-бирини тақозо қилувчи учта даражаси ажратилди. Индивидуал таълим траекторияси индивидуал таълим дастури ва маршрутнинг мавжудлигини (мазмунни белгилаш, режалаштириш, таҳлил) ҳамда уни амалга оширишнинг пухта ишланган усуллари (таълим жараёнини ташкил қилиш технологияси) назарда тутди.

Педагогнинг индивидуал таълим траекторияси малака ошириш муҳитининг чегаралари ва имкониятларини кенгайтиради ҳамда уларда малака ошириш мотивларининг мустақамланиши, касбий компетентлигини узлуксиз оширишнинг қулай ва самарали воситаларини танлаш ва амалга оширишга шароит яратади. Шунингдек, педагогларнинг индивидуал хусусиятлари, қизиқишлари, касбий қийинчиликлари ва эҳтиёжлари, шахсий мотивлари, тажрибаси, малака даражаси ва ижтимоий имкониятларини инобатга олишга хизмат қилади.

Педагогнинг индивидуал таълим траекториясини тузиш ундан касбий дефицитлари даражасини англаш ва баҳолай олиш, лойиҳалаш ва ривожланиш нуқталарини олдиндан кўра олиш каби кўникмаларга эга бўлишини талаб қилади. Тадқиқот давомида малака ошириш курслари тингловчилари билан ўтказилган сўровномалар натижалари педагоглар индивидуал таълим траекториясини тузиш ва амалга оширишга ижобий қарашлари ва унга эҳтиёжлари борлигини кўрсатди. “Сиз индивидуал таълим траекториясини тузиш орқали малака оширишни самарали деб ҳисоблайсизми?” деган саволга қатнашчиларнинг аксарияти ижобий жавоб берган бўлсаларда, уларнинг 69%идан ортиғи мустақил равишда индивидуал таълим траекторияларини туза олмасликларини белгилаганлар. Бу эса педагогларнинг малака ошириш шакли, усуллари ва воситалари ҳақида етарлича маълумотга эга эмасликлари ҳамда индивидуал таълим траекториясини тузиш ва амалга ошириш жараёнига илмий-методик ҳамроҳликни уюштириш лозимлигини тасдиқлайди. Шу билан биргаликда бу жараёнда малака ошириш таълим муассасаси ўқитувчилари, методистлар, тегишли малакага эга мутахассислар ва педагогнинг яқин ўзаро таъсири аҳамиятга эга.

Педагогнинг индивидуал таълим траекториясини тузилмавий жиҳатдан мазмунга доир, коррекцион-таҳлилий ва ташкилий компонентларга ажратиш мумкин (2-расм).



**2-расм. Индивидуал таълим траекторияси тузилмаси.**

Индивидуал таълим траекториясининг мазмунга доир компоненти малака ошириш таълими мазмунини белгилайди. Таянч қисми Давлат талабларида белгиланган ва таълим-тарбия сифати ҳамда ўқитувчи компетенлигини кўтаришга қаратилган модулларни ўзлаштиришни, вариатив қисми эса педагогнинг касбий эҳтиёжлари ташхиси натижалари ва шахсий қизиқишларига кўра танлови асосида белгиланадиган модулларни ўзлаштиришни назарда тутди. Бу модуллар педагогнинг индивидуал таълим дастурида ўз ифодасини топади.

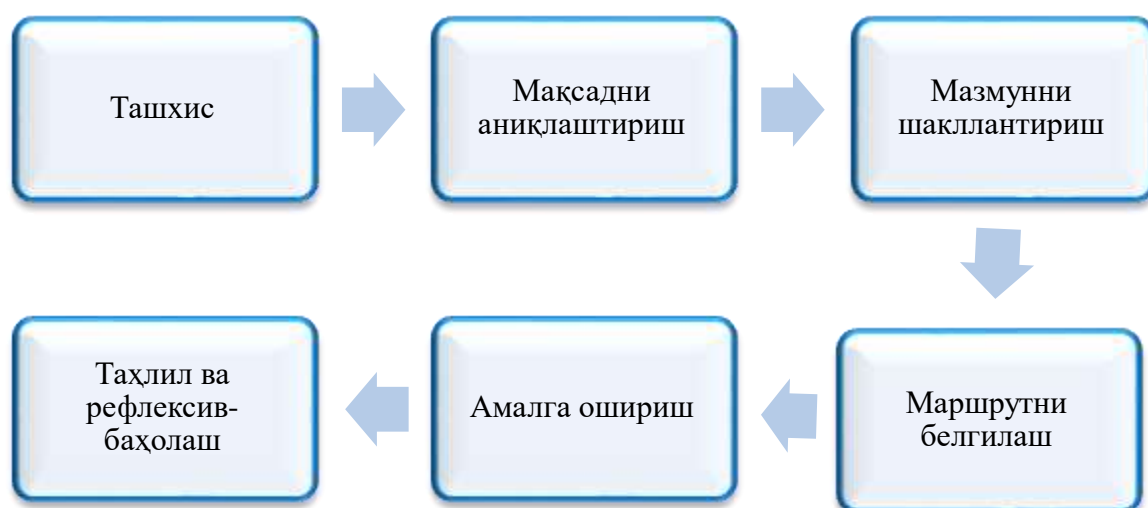
Коррекцион-таҳлилий компонент педагогнинг касбий қийинчиликлари ва эҳтиёжлари ташхиси, фаолият давомида доимий таҳлил, ўзини-ўзи таҳлил ҳамда натижаларга кўра индивидуал таълим траекториясига ўзгартиришлар киритишни белгилайди, шунингдек ташкилий компонентни мослаштиришга йўналтирилади. Шу ўринда педагогга индивидуал таълим дастурини тузиш ва маршрутини белгилашда илмий-методик ҳамроҳлик амалга оширилади. Чунки, индивидуал таълим траекториясини лойиҳалаш ва амалга ошириш жараёнида малака ошириш таълими муассасаси ўқитувчиси ва методистларнинг функционал вазифалари ўзгариб, ўзаро таъсир функцияси маслаҳатчи, таҳлилчи, ташкилотчи, мувофиқлаштирувчига ўтади.

Ташкилий компонент белгиланган ўқув мазмунини ўзлаштиришнинг методик ва технологик усуллари йиғиндисини, педагогнинг таълим фаолияти шакли, методлари, воситалари ва қўллаб-қувватловчи инструментлари каби методик тизимни ифодалайди.

Индивидуал таълим траекториясини лойиҳалашда педагог ва маслаҳатчи ҳамкорликда ишлашлари ва қуйидагиларни инобатга олишлари лозим бўлади:

- умумий касбий тайёргарлиги, иш тажрибаси, касбий қийинчиликлари ва эҳтиёжлари;
- касбий ва ижтимоий фаолияти ҳолати;
- психологик хусусиятлари (темпераменти, характери, эмоционаллиги ва б.), коммуникатив хусусиятлари;
- касбий, ижтимоий ва билиш мотивларининг шаклланганлиги ва турғунлиги;
- оптимал қарорлар қабул қила олиши ҳамда ўзи учун энг қулай ва самарали шакл ва усулларни танлай олиши
- рефлексияси, фаолияти мазмуни ва дефицитларини англаши ва б.

Индивидуал таълим траекториясини тузиш ва амалга ошириш алгоритми куйидаги расмда келтирилган (3-расм):



**3-расм. Индивидуал таълим траекториясини тузиш ва амалга ошириш алгоритми.**

Ташхис. Биринчи босқичда педагогнинг бошланғич ҳолати, яъни айна вақтдаги касбий маҳорати даражаси, касбий қийинчиликлари, эҳтиёжлари ва қизиқишлари, субъектив позицияси, интеллектуал-ижодий фаолиятининг индивидуал услуби ва ўзига хос хусусиятлари аниқланади. Бунинг учун комплек касбий ташхис ўтказилади. Ташхис анкета, тест, суҳбат методларидан фойдаланиб маслаҳатчи билан ҳамкорликда ўтказилади. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, педагогнинг ўзини-ўзи ташхислаш, ўзини-ўзи таҳлил қилиш, ўзини-ўзи баҳолай олиш тажрибаси ҳамда шахсий потенциали, касбий дефицитлари ва имкониятлари чегарасини англаши ва турғун мотивга эга бўлиши жуда ҳам муҳим. Чунки, педагог ўзини касбий англаши орқалигина фаолиятдан мақсад ва вазифаларига эришиш векторини кўра олиши мумкин.

Мақсадни аниқлаштириш. Мазкур босқичда ўтказилган ташхис

натижаларига кўра малака ошириш мақсади (малака ошириш мақсадини индивидуал танлови) ва кутиладиган натижалар белгиланади. Мақсадни белгилашда нафақат педагогнинг касбий қийинчиликлари ва эҳтиёжлари, балки ташқи талаблар (давлат ва жамият буюртмаси, таълим муассасаси эҳтиёжлари, ота-оналар, ўқувчилар таклифлари) мутаносиблиги ҳам инобатга олинади.

Мазмунни шакллантириш. Педагог индивидуал таълим траекториясини мазмунини лойиҳалашда мавжуд ресурслар мослаштирилади. Аввал малака ошириш ўқув режаларининг инвариант қисми, яъни ўзлаштирилиши мажбурий бўлган (таянч) модуллар билан таништирилади, кейин эса маслаҳатчи билан биргаликда дастурнинг вариатив қисми шакллантирилади. Бу қисм малака ошириш ўқув режаларининг вариатив модуллари, турли методик тадбирларда иштироки, лойиҳалар тайёрлаш (ёки илғор тажрибасини) ва татбиқ қилиш, мустақил таълим ва бошқа педагогик фаолиятига доир ишлардан иборат бўлиши мумкин. Лойиҳаланган мазмун қўйилган мақсадга эришиш учун эгалланадиган билим, кўникма ва компетенцияларни тўлиқ қамраб олиши зарур.

Дастурнинг методистлар ва педагогнинг мутахассислигига мос бўлган кафедра ўқитувчилари билан биргаликда ишлаб чиқилиши зарурий таомил бўлиб, унда инвариант модуллар сони ва соатлари миқдори аниқ кўрсатилади ва ихтиёрий миқдордаги вариатив модуллар белгиланади.

Маршрутни белгилаш. Бу босқичда педагогнинг малака ошириш таълим иштирокчилари билан ўзаро таъсир механизми ва ҳаракат йўналишлари белгиланади. Унда педагог маслаҳатчи билан ҳамкорликда малака ошириш шакллари (анъанавий ёки масофадан малака ошириш курслари, ҳаракатдаги ўқув машғулоти, устоз-шогирд тизими, стажировка, билвосита малака ошириш, маҳорат мактаби, турли методик тадбирлар ва б.), вақт мезонлари, ҳисобот, таҳлил ва назорат турларини белгилайди. Индивидуал таълим маршрути таълим муассасаси раҳбари тасдиғидан ўтказилиб, тегишли келишувлар воситасида меъёрий жиҳатдан мустаҳкамланган сўнг уни амалга ошириш жараёни бошланади.

Амалга ошириш. Белгиланган индивидуал таълим маршрути маслаҳатчининг илмий-методик ҳамроҳлигида ва тажрибаларига таянган ҳолда амалга оширилади. Бу босқич жуда мураккаб бўлиб, педагогнинг ўз олдида қўйган мақсадларига эришишида саботлилиги ва масъулиятни зиммасига ола билишини белгилайди. Педагогнинг маҳорати индивидуал фаолиятини мақсадли ташкил қилиш, самарали амалга ошириш воситаларини қидириш, фаолиятини таҳлил қилиш мезонларини белгилай олиши, таҳрир қилиши ва баҳолай олиши, аниқ муддатлар билан ишлай олишида кўринади. Зарур ҳолларда маслаҳатчи билан биргаликда қўшимча мутахассислар жалб қилинади ёки маслаҳатлашилади.

Жараёнда индивидуал таълим траекторияси унинг мақсади ва мазмуни, амалга ошириш стратегиялари ва тактикаси таҳрири натижасида ўзгариши мумкин. Маршрут давомида педагог малака ошириш шакллари (масалан, анъанавийдан масофавийга ёки тескариси), танланган вариатив модуллар (масалан, қайсидир модуллардан воз кечиш ва бошқасини танлаш) ва белгиланган вақтни ўзгартириши мумкин.

Таҳлил ва рефлексив баҳолаш. Бу босқич якуний бўлиб, унда жараёндаги фаолиятнинг таълимий маҳсулотлари намоён қилинади, натижалар таҳлил қилинади ва қўйилган мақсадларга солиштирилади. Рефлексия индивидуал суҳбат, ўзини-ўзи баҳолаш ва таҳлил қилиш, ўзаро баҳолаш ва назорат, ўзгаришларни таққослаш, рефлексив эссе шаклларида ташкил этилади.

Индивидуал таълим траекториясини режалаштиришда Гант диаграммасидан фойдаланиш бирмунча афзалликларга эга. Гант диаграммаси – устунчалар кўринишидаги диаграмма(гистограмма)ларнинг кенг тарқалган шакли бўлиб, бирор бир лойиха режаси ёки иш графигини яққол тасвирлашда фойдаланилади. Лойихаларни режалаштириш методи сифатида қилинадиган ишлар рўйхати, топшириқлар ва ҳаракатларнинг вақт мезонларини, бажарилиш кетма-кетлигини ифодалайди. Лойихаларни бошқаришда босқичлар, вазифалар ва ҳаракатларни акс эттиришнинг стандарт таркибий қисми ва муҳим инструмент бўлиб хизмат қилади .

Педагогнинг индивидуал таълим траекториясини лойихалашда унга илмий-методик ҳамроҳлик қилиш, маслаҳатчи ва тегишли мутахассислар билан фаол ўзаро таъбирни вужудга келтириш, педагогларнинг касбий компетентлигини оширишга қаратилган методик тадбирлар (анъанавий ва масофавий малака ошириш курслари режаси, методик тузилмаларнинг тадбирлари, ҳаракатдаги ўқув машғулоти, виртуал педагогик уюшмалар, конфереция, форум, семинар ва б.) ҳақида аниқ манзилли маълумотлар етказиш лозим бўлади.

Шундай қилиб, касбий ривожланиш индивидуал таълим траекторияси педагогга касбий компетентлигини такомиллаштиришга фаол интилиш, тезкор рефлексив ростлаш ва илмий-методик ҳамроҳлик асосида касбий ва шахсий индивидуаллигини кўрсатиш ва исботлаш, қадриятли-онгли дунёқараши ва эътиқодини юксалтириш, илғор тажрибаларини намоён қилиш ва оммалаштириш, алоҳида ўзига хос бўлган касбий маҳоратини ўстиришга шароит яратади.

### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.**

1. Вдовина С.А. Кунгурова И.М. Сущность и направления реализации индивидуальной образовательной программы // Интернет журнал «Наукоеведение». – 2013. – № 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ruPDF40PVN613.pdf> (дата обращения: 19.09.2016).



2. Возгова З.В. Деятельностный подход к моделированию региональной системы непрерывного повышения квалификации научно-педагогических работников: дисс... док.пед.наук. – Москва, 2015. – 388 с.
3. Гончарова А.С., Чумичева Р.М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестник НГГУ. – 2012. – № 2. – С.3-11.
4. Жуманиёзова М.Т. Малака ошириш жараёнида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг педагогик асослари (тарих фани ўқитувчилари мисолида): Пед. фан. ном. ...дисс. – Тошкент, 2007. – 176 б.
5. Кутузов А.В. Сущность индивидуализации образования в современной школе // Учёные записки Забайкальского государственного университета. Серия: педагогические науки. – 2012. - № 5. – С. 183-190.
6. Маскаева А.М. Проектирование ИОТ обучающихся // Инициативы 21 века. – 2010. - №3. – С. 23-24.
7. Педагогика: энциклопедия. II жилд / тузувчилар: жамоа. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 376 б.
8. Педагогическая энциклопедия. Т. 2. – М.: Академкнига, 2004. – 456 с.
9. Стерлягова Е.В. Обучение старшеклассников по индивидуальным учебным планам // Педагогика. – 2014. – № 2. – С. 40-44.
10. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
11. Шапошникова Н.Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовки понятия // Педагогическое образование России. – 2015. – № 5. – С. 39-44
12. Щедровицкий Г.П. Очерки по философии образования. – М.: Издательская корпорация “Логос”, 1993. – 235 с.